Katarzyna Bednarska

Katedra Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Łódzki

http://dx.doi.org/10.18778/8088-249-2.22

MUZUŁMANIE I ISLAM W SŁOWEŃSKIM KORPUSIE JĘZYKOWYM

Korpusy językowe są dziś ważnym narzędziem umożliwiającym dogłębne badania języka. Pierwotnie były używane przede wszystkim przez specjalistów-językoznawców, w szczególności leksykografów, jednak ich popularność zaczęła wzrastać także wśród innych badaczy, np. socjologów, literaturoznawców, kulturoznawców itp. Powodu tej zmiany można dopatrywać się w rozwoju cyfrowym, za którym idzie łatwiejszy dostęp do wszelkiego rodzaju programów i urządzeń. W dzisiejszych czasach podstawowe programy przeznaczone do przeglądania korpusów językowych są na tyle stabilne i łatwe w obsłudze, że od użytkowników nie wymagają niemal żadnej wiedzy informatycznej. Wiele baz danych jest ponadto dostępnych za darmo w Internecie.

Elektroniczne korpusy językowe są zwykle złożone z dwóch połączonych ze sobą narzędzi: zbioru tekstów w formie cyfrowej oraz wyszukiwarki pomagającej użytkownikom w szukaniu i przesiewaniu informacji. Tego typu program pełni wiele funkcji, z których jako najważniejsze można wymienić: tworzenie spisu jednostek leksykalnych pojawiających się w tekstach, tworzenie spisów frekwencyjnych, szukanie określonych wyrazów w tekście w celu zbadania ich użycia oraz tworzenie konkordancji. Dla badaczy języka wszystkie wymienione funkcje są niezwykle istotne, niniejszy referat skupia się jednak jedynie na ostatniej z nich, bowiem właśnie dzięki konkordancjom można zbadać, w jakim kontekście pojawiają się dane wyrazy.

1. Rodzaje korpusów językowych

W zależności od tego, jaki jest cel tworzenia i użytkowania korpusu, można podzielić je na ogólne, referencyjne, równoległe, specjalistyczne, języka mówionego itd. Do badań o charakterze socjolingwistycznym, a zatem takich, jakie stanowią podstawę praktyczną niniejszego artykułu, mogą zostać wykorzystane wszystkie z wymienionych rodzajów korpusów, np. aby porównać obraz jakiegoś zjawiska w dwóch językach, można skorzystać z korpusów równoległych. Autorka zdecydowała się do wykorzystania najobszerniejszego słoweńskiego korpusu

referencyjnego GigaFida. Narzędzie to jest zbiorem tekstów należących do wielu gatunków – czasopism, gazet, literatury pięknej, podręczników, literatury fachowej, reklam, mów parlamentarnych, for internetowych, stron internetowych itd., które ukazały się w latach 1990–2011. Zawiera łącznie niemal 1,2 miliarda słów, można, więc powiedzieć, że odzwierciedla współczesny język słoweński, o czym zresztą wspominają twórcy korpusu na stronie www.gigafida.net (dostęp: 15.02.2016): „Gigafida je namenjena raziskovanju sodobnega slovenskega jezika na več ravneh. Tako po eni strani daje odgovore na posamezne sprotne poizvedbe, še pomembneje pa je, da daje podatke o celotni podobi slovenščine".

Oprócz zwykłego zbioru tekstów Gigafida zawiera także inne informacje, np. dane o źródle tekstu, roku jego powstania, rodzaju tekstu, tytule i autorze. Ponadto w korpusie można znaleźć dane morfologiczne – podstawową formę danego słowa oraz opis formy, która została użyta w tekście.

Język jest narzędziem służącym do przekazywania myśli. Analizując język, można, zatem zbadać, w jaki sposób ludzie wyrażają idee. Dotychczas najczęściej zajmowano się badaniem obrazu zjawisk przedstawianego w literaturze pięknej, czy też w utrwalonych połączeniach wyrazowych, np. we frazeologizmach lub przysłowiach. Współczesna technika pozwala na rozszerzenie pola badań i uwzględnienie w nich także tekstów publicystycznych, prawnych, a nawet pisanych przez osoby prywatne na forach internetowych, w komentarzach do artykułów itp. Dzięki temu można zbadać, jak poszczególne słowa są używane w wielu kontekstach – jak zauważają Kilgarriff i in. [Kilgarriff 2004: 107], im więcej danych mamy, tym bliżej jesteśmy uzyskania kompletnego i dokładnego obrazu zachowania danego słowa: „As more and more documents are produced electronically, as the web makes s omany documents easily available, so it becomes easy to produce ever larger corpora".

Badając korpus językowy, można zaobserwować, jak dane społeczeństwa postrzegają otaczającą je rzeczywistość. Jak zauważa Bartmiński [2006: 12], „językowy obraz świata jest zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy «utrwalone» w gramatyce, słownictwie, w kliszowych tekstach np. przysłowiach, ale także sądy «presuponowane», tj. implikowane przez formy językowe utrwalonej na poziomie społecznej wiedzy, przekonań, mitów, rytuałów". Bartmiński podkreśla, więc trwałość sądów związanych z JOS. Grzegorczykowa [1999: 41] uważa natomiast, że obraz świata może być widoczny ogólnie w tekstach, ponieważ jest on „strukturą pojęciową utrwaloną w systemie danego języka, czyli w jego właściwościach gramatycznych i leksykalnych realizującą się w języku, za pomocą tekstów wypowiedzi".

Zagadnieniem obrazu świata, jaki kreowany jest w języku, zajmuje się m.in. Michael Stubbs. Według niego [Stubbs 2002: 13] słowa zyskują znaczenie, kiedy są używane przez społeczność. Badacz zauważa, że "words do not have fixed meanings which are recorded, once and for all, in dictionaries". Dzięki korpu-

som można pokazać strukturę danej kultury, np. słowo *niedziela* (ang. *Sunday*) używane jest dwukrotnie częściej niż *wtorek* (ang. *Tuesday*) oraz "there are cultural reasons why people talk more often about the weekend" [Stubbs 2002: 17]. Z tego powodu kolokacje *sobotni wieczór* (ang. *Saturday night*) i *piątkowy wieczór* (ang. *Friday night*) są znacznie częstsze niż *niedzielny wieczór* (ang. *Sunday night*).

W podobny sposób można zbadać kolokacje przedstawiające obiegowe sądy na temat poszczególnych nacji, religii itp. Na naszych oczach dokonuje się polaryzacja zdań i stereotypów narodowych. Większość społeczeństw Europy Centralnej, w tym Słoweńcy i Polacy, wykazują rosnące preferencje wobec wartości charakterystycznych dla świata zachodniego, a zatem pozytywnie postrzegają Amerykanów, Brytyjczyków czy Francuzów, podczas gdy Rumuni, Rosjanie czy Bośniacy odbierani są z reguły negatywnie.

Niniejszy referat stanowi analizę kolokacji, w jakich pojawiają się słowa *muzułmanin* i *Islam* w korpusie Gigafida, a co za tym idzie – badanie tego, jakie zdanie na temat wyznawców Mahometa mają Słoweńcy.

2. Muzułmanin

Pierwszą analizą, jaką przeprowadzono, było badanie kolokacji przymiotnikowych hasła *muzułmanin* (taki zapis pozwala na analizę wszystkich form, zarówno męskich, jak i żeńskich). Korpus Gigafida umożliwia wyekscerpowanie jedynie konkordancji o określonych parametrach. Ponieważ w języku słoweńskim przydawka stoi po lewej stronie członu określanego, wystarczyło zbadać właśnie przydawki lewostronne.

Po wprowadzeniu wszystkich ograniczeń wyszukiwarka korpusu Gigafida pokazała 3423 konkordancji. Najwięcej pochodzi z gazet i czasopism (Delo: 808, Dnevnik: 705, Mladina: 492, inne: 455) oraz z Intermetu: 622, z lat 2010: 471, 2001: 346, 2003: 336, 2008: 315, 2004: 282, 2007: 275, 2002: 232. Jest to duży zbiór konkordancji, dlatego został ograniczony do 10%, a zatem 342 wyników:

albanski 1
alžirski 1
ameriški 2
ateizirani 1
avstralski 1
balkanski 1
bogaboječi 1
bogati 1
bolgarski 3
bosanski 76
bosansko-hercegovski 3
bošnjaški 3
britanski 4
čečenski 3
črn 4
črnogorski 4
današnji 2
dober 2
evropski 7
francoski 2
homoseksualen 1
indijski 3
indonezijski 1
iranski 1
iraški 1
italijanski 2
izobraženi 2
javanski 1
jemenski 1
jezen 2
jugoslovanski 1
kašmirski 1
kitajski 2

kosovski 1
kritičen 3
kriv 4
kubanski 1
malezijski 1
militanten 2
misleči 1
mlad 22
nasilen 1
nedolžen (sarkazm) 2
neortodoksen 1
nepravi 3
newyorški 1
nor 1
oboroženi 1
obtožen 1
opredeljen 1
pobit 1
pobožen 3
pogumen 1
poljski 1
ponosen 2
poslušni 1
pravi 13
pravoveren 9
predan 1
priseljen 2
progresiven 1
proustaški 1
radikalen 5
ruski 7
sandžaški 3
sekularen 1
severnoafriški 1
skrajen 4
slovanski 2
slovenski 23
sunitski 9
šiitski 15
številen 5
štiridesetletni 1
švedski 1
švicarski 1
tamkajšen 5
trebinjski 2
tukajšen 4
turški 2
ubogi (sarkazm) 1
Umajadovi 1
velenjski 1
veren 13
verujoči 1
zagreti 1
zakrnjen 1
zmeren 4
živeči 4

Na podstawie powyższych wyników wyszukiwania można zauważyć, że określeniami najczęściej używanymi do opisania muzułmanina są przymiotniki oznaczające narodowości – przede wszystkim bośniacką, ale także słoweńską, brytyjską, bułgarską, rosyjską, turecką itd. Biorąc pod uwagę fakt, że w Słowenii islam jest obecny głównie za sprawą bośniackich imigrantów, nic dziwnego, że muzułmanie kojarzą się Słoweńcom właśnie z Bośnią. Inne stosunkowo często pojawiające się określenia, używane w stosunku do muzułmanina, związane są z wiarą jako taką. A zatem muzułamnie są sunitami (9) lub szyitami (15), są wierzący (13), prawowierni (9), radykalni (5), skrajni (4), pobożni (3).

Powyższe wyniki w większości odnoszą się do wiedzy obiektywnej o muzułmanach, co wynika z faktu, że konstrukcja przymiotnikowa rzadko jest oceniająca.

3. *Muzułmanie są*

Mniej obiektywne określenia muzułamnów pojawiają się po wprowadzeniu hasła *muslimani so* (muzułmanie są) + przymiotnik. W korpusie Gigafida znajdujemy 110 takich konkordancji, przy czym część z nich ma charakter czasu przeszłego. Dzięki nim dowiadujemy się, że wg Słoweńców wyznawcy Mahometa są: skłonni do przemocy i irracjonalni (*nasilni in iracjonalni*, 3 wyniki), niebezpieczni (*nevarni*, 3 wyniki), niewdzięczni (*niso hvaležni ljudje*, 2 wyniki), dumni (*ponosni*, 1 wynik), prawowierni (*pravoverni*), wierni (*verni*) oraz nie są:

źli (*slabi*), mniej warci (*manjvredni*), pozytywnie nastawieni do osób homoseksualnych (*niso strpni do istospolno usmerjenih ljudi*), dobrymi rodzinnymi ludźmi (*niso pošteni družinski ljudje*).

4. Islam

W korpusie Gigafida można także sprawdzić, jak przez Słoweńców postrzegany jest sam islam. Na potrzeby niniejszego referatu zbadano 665 konkordancji z frazą *islam jest* (*islam je*). Ponieważ w języku słoweńskim czasownik *być* jest czasownikiem posiłkowym dla czasu przeszłego i przyszłego, wyniki nie nadają się do bezpośredniej interpretacji. Wymagają przejrzenia i ręcznego wyekscerpowania poszczególnych konkordancji o strukturze *islam + orzeczenie imienne z czasownikiem być*. Konkordancje te można podzielić na zawierające sądy pozytywne, neutralne oraz negatywne.

4.1. Sądy pozytywne

preprost, razumen način življenja (prosty, intelektualny sposób życia)
raziskovalna vera in tudi vera znanosti (wiara badawcza, a także wiara nauki)
religija miru, spoštovanja (religia pokoju, szacunku)
rešitev (rozwiązanie)
univerzalna religija (uniwersalna religia)
vera ljubezni, strpnosti in miru (wiara miłości, tolerancji i pokoju)
vera miru, ki že v svojem imenu nosi mir (wiara pokoju, która już w swojej nazwie zawiera pokój)
zagotovo miroljubna religija (na pewno pokojowa religia)
zelo privlačna vera (bardzo ciekawa wiara)
ni agresivna religija (nie jest agresywną religią)
ni militarna ali agresivna religija (nie jest militarną lub agresywną religią)
ni nič drugačnega in groznega (nie jest niczym innym i strasznym)
ni religija nasilja, islam je civilizacija (nie jest religią brutalną, islam o cywilizacja)
ni svet zaprtih vrat (nie jest światem zamkniętych drzwi)
ni teroristična veroizpoved (nie jest terrorystycznym wyznaniem wiary)

Jak widać, nawet jeśli islam opisywany jest w sposób pozytywny, często opis ten ma charakter zaprzeczenia (np. *islam nie jest agresywną religią*). Autorzy tego typu sądów stają więc w pozycji osób broniących islamu przed innymi, zarzucającymi mu np. agresję. Często podkreślana jest też pokojowość islamu.

4.2. Sądy neutralne

danes aktualen (dziś aktualny)
danes zelo razširjena vera (dziś bardzo popularna wiara)

del Amerike (część Ameryki)
močan (silny)
močna religija (silna religia)
močnejši od vsake narodne pripadnosti (silniejszy od każdej przynależność narodowej)
najhitreje rastoče verstvo na svetu (najszybciej rosnąca wiara na świecie)
pri nas nekaj neznanega (u nas coś nieznanego)
reciklirano koptsko krščanstvo (recyklingowane chrześcijaństwo koptyjskie)
religija, ki ima razmeroma dobro definirane temelje (religia mająca względnie dobrze zdefiniowane podstawy)
religija, ki izredno uspešno nagovarja nove vernike (religia wyjątkowo skutecznie namawiająca nowych wiernych)
še mlad (jeszcze młody)
tretja največja religiozna skupnost (trzecią największą społecznością religijną)
več kot samo vera (więcej niż tylko wiara)
velika religija (wielka religia)

Pośród sądów neutralnych znaleźć można potwierdzenie tego, co analizowano w pierwszej części badania, skupionej na konkordancjach zawierających przymiotnik i słowo *muzułmanin*. Islam jest więc silny i ma wiernych wyznawców.

4.3. Sądy negatywne

bolj rigorozen (bardziej rygorystyczny)
edina velika vera, ki je ni mogoče integrirati (jedyna wielka wiara, której nie można zintegrować)
ena dvoličnost (dwulicowość)
kriv (winny)
laž (kłamstwo)
najbolj neumna vera med vsemi religijami (najgłupszą wiarą spośród wszystkich religii)
najbolj zaostala in primitivna vera (najbardziej zacofaną i prymitywną wiarą)
največja grožnja civiliziranemu svetu (największym zagrożeniem dla cywilizowanego świata)
največji sovražnik razuma (największym wrogiem rozumu)
naperjen proti pravicam žensk (nastawiony przeciwko prawom kobiet)
nasilje (butalność)
nazadnjaški (zacofany)
ni kompatibilen z zahodom (nie jest kompatybilny z zachodem)
ni miroljuben (nie jest pokojowy)
ni naklonjen komoseksualcem (nie jest przyjazny dla homoseksualistów)
ni stranka, ampak ideologija (nie jest partią, lecz ideologią)
ni verodostojna religija (nie jest religią godną zaufania)
ni združljiv z zahodnim konceptom demokracije (nie da się go połączyć z zachodnią koncepcją demokracji)
podpora in zaslomba kriminalcem (podpora i pomoc dla kryminalistów)

politika (polityka)
popolnoma nesprejemljiv (całkowicie niemożliwy do przyjęcia)
primitivna religija enako kot krščanstvo (prymitywna religia, tak jak chrześcijaństwo)
so težave in problemi (trudności i problemy)
strog, ne pa tog (srogi, lecz nie skostniały)
težava in to velika (trudność, i to wielka)
totalitaren režim (reżim totalitarny)
večtisočletna zabloda (ponadtysiącletni błąd)
vedno političen (zawsze polityczny)
velika beda (wielka głupota)
vera polna nasilja in netolerance (wiara pełna brutalności i nietolerancji)
vera proti ženskam (wiara przeciw kobietom)
vir nestabilnosti v svetu (źródło niestabilności w świecie)
vse bolj spolitiziran (coraz bardziej upolityczniony)

Jak widać, najwięcej znaleziono przykładów negatywnych, co, biorąc pod uwagę sytuację polityczną na świecie, nie powinno dziwić. Islam przedstawiany jest jako kłamstwo, problem, źródło niestabilności itp.

Powyższe przykłady ilustrują polaryzację przedstawiania islamu i muzułmanów. Z jednej strony czytamy konkordancje, z których wynika, że islam jest pełen przemocy, co skutkuje nieporozumieniami z innymi religiami (społeczeństwami), aktami terrorystycznymi itp. (np. *islam jest największym zagrożeniem dla cywilizowanego* świata), z drugiej strony widzimy wypowiedzi w pewien sposób przepraszające za negatywną stronę islamu i wyjaśniające, że podstawą tej religii jest miłość (np. *islam nie jest religią przemocy, jest cywilizacją*).

Takie postrzeganie islamu przez Słoweńców potwierdzają konkordancje znalezione po wpisaniu fazy *islam predstavlja* (*islam stanowi*). Mimo że znaleziono jedynie kilkanaście tego typu konkordancji, dobrze odzwierciedlają one polaryzację – stanowią swego rodzaju badanie w pigułce:

Islam predstavlja družbeno enakost in pravičnost
Privlačno civilizacijo je srednjeveški islam predstavljal zato, ker je ideje
V Bosni nisem videl, da bi bil islam predstavljal veliko nevarnost za okolico
Islam predstavlja celoten način življenja za skoraj četrtino prebivalcev
Za več kot polovico Avstrijcev islam predstavlja grožnjo

LITERATURA

[Bartmiński 2006] – J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
[Kilgarriff i in. 2004] – A. Kilgarriff, P. Rychlý, P. Smrž, D. Tugwell, *The sketch engine*, [w:] *Proceedings of the Eleventh Euralex Congress*, Lorient.

[Grzegorczykowa 1999] – R. Grzegorczykowa, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin.
[Stubbs 2002] – M. Stubbs, *Words and phrases: Corpus studies of lexical semantics*, Blackwell, Oxford.

Katarzyna Bednarska

MUSLIMS AND ISLAM IN SLOVENIAN CORPUS

(Summary)

The aim of the paper is to present the image of Islam and Muslims, which is presented by the biggest Slovene text corpus *Gigafida*.

Modern text corpora are large and structured, electronically processed, sets of texts. They are used to search and analyze typical contexts, in which words and whole constructions occur, what is helpful in gaining information about the meaning and function of words. Consequently, language corpora can be used not only by linguists, but also by sociologists, ethnologists, etc.

Slovene corpora *Gigafida* is used to analyze such words and phrases as *Muslim*, *Muslims are*, *Islam is* and *Islam appears to be*.